

З ІСТОРІОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ

До 175-річчя з дня народження М. І. Костомарова

Ю. А. Пінчук (Київ),
Л. В. Гриневич (Київ)

Про оцінку М. С. Грушевським науково-публіцистичних і полемічних праць М. І. Костомарова

Серед істориків побутує думка, нібито наш видатний співвітчизник М. І. Костомаров (1817—1885) не створив своєї наукової школи і не мав послідовників. Проте це не відповідає дійсності. Школа у нього була, як були й учні. Для прикладу досить назвати одного лишень М. С. Грушевського — велетня української історіографії, який спирався на історичну концепцію М. І. Костомарова.

Академік М. С. Грушевський вважав М. І. Костомарова великим істориком і відзначав, що той істотно вплинув на формування його наукового світогляду й розвиток концепції історії України. М. І. Костомаров «був і зістанеться, — писав Михайло Сергійович, — батьком Нової України»¹. З огляду на процес розвитку української історичної думки цього не можна не враховувати. Неможливо не пригадати й того, що М. С. Грушевський зробив величезний внесок у костомаровознавство. Крім написання ряду спеціальних праць, присвячених висвітленню ролі свого вчителя в культурному й громадському житті, в розвитку історичної науки, Михайло Сергійович багато зробив для появи першого і, на превеликий жаль, єдиного на сьогодні неоціненого видання етнографічних, публіцистичних та науково-полемічних творів М. І. Костомарова. Маємо на увазі два збірники, видані Академічною комісією української історіографії, за редакцією академіка М. С. Грушевського — «Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова» (К., 1928) та «Етнографічні писання Костомарова» (К., 1930). Обидві публікації відкриваються ґрунтовними науковими розвідками.

Згадані збірники, а отже, й уміщені в них розвідки давно вже стали бібліографічною рідкістю. Проте їхнє науково-пізнавальне значення, зокрема статті Михайла Сергійовича «З публіцистичних писань Костомарова», надзвичайно велике. Це не тільки данина пам'яті визначному історику, а й свідчення тієї уваги, що її приділяв М. С. Грушевський саме публіцистичній спадщині М. І. Костомарова. На думку М. С. Грушевського, ці праці Миколи Івановича Костомарова служать насамперед необхідним доповненням до його наукових творів, а часом — підсумком його дослідницьких пошуків.

Публіцистичні й полемічні твори М. І. Костомарова не можуть не цікавити нас також і з огляду на історію розвитку української суспільно-політичної думки XIX ст. «Як сильно б'є в них живчик часу! — зазначав, зокрема, М. С. Грушевський. — Як щиро і яскраво відбивається в них сучасна боротьба й ідеологічні змагання! Як безпосередньо

¹ Грушевський М. Костомаров і Новітня Україна // Україна.— 1925.— № 3.— С. 4.

реагує автор на зачіпки своїх антагоністів і на незгідні з його поглядами вискази! Його зауваження виливаються часом в блискучі характеристики, в глибокі й влучні міркування, варті того, щоб зайняти місце між тим найкращим, що лишилось від нього і повинно пережити все слабше і минуше»².

Зауважимо, що питання, які так хвилювали М. І. Костомарова і його сучасників, і сьогодні дуже актуальні. Це і оборона права народу України мати свою власну історію, розвивати мову, культуру. Це також і проблема перспектив розвитку української нації, її державності. Ознайомлення з публіцистичними й полемічними творами М. І. Костомарова, а також з оцінкою М. С. Грушевського порушених Миколою Івановичем проблем сприятимуть не тільки розширенню історичного світогляду українського народу, а й формуванню його національної самосвідомості.

Вміщуючи в журналі згадану наукову розвідку М. С. Грушевського, звертаємо увагу читачів на те, що вони можуть наштовхнутися в ній на маловідомі поняття чи терміни. Тому треба враховувати час її написання. Орфографія і пунктуація в ній наближені до сучасних, мова — оригіналу.

Одержано 14.01.92.

² Грушевський М. З публіцистичних писань Костомарова // Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова. — К., 1928. — С. V.

М. Грушевський

З публіцистичних писань Костомарова

Микола Іванович Костомаров відіграв величезну роль в культурному й громадському житті не тільки української інтелігенції, котрої провідником, незвичайно впливовим, він був протягом цілого чверть-століття (приблизно 1859—1883), а й так само і великоруської та білоруської. Вдачею своєю — кабінетний і архівний робітник, що тільки дуже короткий час (два роки) мав у своїм розпорядженні кафедру і аудиторію, а після того майже ніколи публічно не виступав. Напрямком праці — історик-антикварій, замилюваний у подробицях старого побуту, незвичайно прив'язаний до всього, що жило із старої традиції в сучаснім житті, із сильною домішкою консерватизму і неприязні до всякого модернізму, нових, модних течій, що захоплюють широкі кола інтелігенції, і до «пошлого лібералізму» (як він любив висловлюватись), що легкодушно, без глибокого розбору і зрозуміння нищить старі основи життя задля нових, популярних фраз, Костомаров, однак, разом з тим мав сильні потяги і здібності трибуна, агітатора, дискусанта, полеміста. А його історичний критицизм з особливою приємністю звертався на скидання з місць старих, канонізованих фетишів: псевдонаукових догм, загальноновизнаних національних легенд, офіційно освячених героїв. З не меншим завзяттям, ніж ті зненавиджені ним «пошлі ліберали», не звертаючи уваги на удари, інсинуації і досить-таки болючі іноді репресії, він розбивав ідеологічні підстави старорежимної царської Росії — ту вінчану офіційною тріадою «православия, самодержавия и народности» миколаївську Росію, що привалила була своїм тягарем народне життя і загородила шляхи поступу і розвитку. Поставивши своїм завданням розробляти «народну історію» (як він се називав — в протиставлення заняттям історією державною) й досліджувати життя частин Росій-